

על מה בעצם חרבה ירושלים ?

מתוך "ליקוטי שמואל"

מלקט ועורך ש. אייזיקוביץ

eisikovits1@gmail.com

על מה בעצם חרבה ירושלים?

יגיל הנקין

כולנו יודעים לשנן עוד מהגן שבית המקדש השני חרב בגלל "שנאת חינם". אבל האמת היא שההסבר הזה הוא רק אחד מתוך רשימה ארוכה, וגם הסיפור המפורסם של קמצא ובר קמצא הוא לא בדיוק מה שחשבנו

ההסבר המפורסם של חז"ל למה חרב בית המקדש מוכר עד מאוד. המסר הפשוט שלו, כפי שהוא נלמד בבתי ספר ומצוטט בכל הזדמנות, הוא "על שנאת חינם חרבה ירושלים". וזה, כמובן, לפחות לא כל הסיפור.

הסיבה שמקשרים את סיפור קמצא ובר קמצא ל"שנאת חינם" היא בעיקר העובדה שהוא נראה כמדגים אותה. הגמרא אומרת בתלמוד הבבלי, במסכת יומא:

מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חינם (יומא ט, ב. בתלמוד הירושלמי יש נוסח דומה, מוקדם יותר).

פחות זוכרים, בדרך כלל, שסיפור קמצא ובר קמצא הוא רק אחד משרשרת "למה נחרב" בגמרא (לפי הסדר: על קמצא ובר קמצא נחרבה ירושלים; על תרנגול ותרנגולת חרב הר המלך; על יצול עגלה חרבה ביתר). עוד פחות זוכרים ש'שנאת חינם' היא אחד מסדרת הסברים בפורמט קבוע של "לא חרבה ירושלים אלא", במסכת שבת (דף קי"ט):

—לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת;

—לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה קריאת שמע שחרית וערבית;

—לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן;

—לא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה;

—לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהושוו קטן וגדול;

—לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה;

—לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה;

ובמקום אחר בגמרא (בבא מציעא דף ל') מוסיפים עוד סיבה:

לא חרבה ירושלים אלא על [...] שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפני משורת הדין.

אפשר להניח שמכיוון שסיפור 'שנאת חינם' הוא כוללני וגם פשוט יותר ללימוד לעומת חלק מהסיבות האחרות, הוא מוזכר יותר. בכל מקרה, ברור שיש דעות נוספות בנוגע לשאלה "למה חרבה ירושלים", חולקות או משלימות; ועוד יותר ברור אבל פחות זכור, שסיפור קמצא ובר קמצא הוא נכון ולא נכון בעת ובעונה אחת; ורבי יוחנן, שסיפר את הסיפור, ידע את זה היטב. המטרה של רבי יוחנן לא הייתה

לספר סיפור מוסר פשוט על "בגלל שנאת חינם ניגפנו", אלא לתאר את הסיבות העמוקות מאחורי התהליך שהוביל לחורבן בית המקדש. העיון הכולל באגדות החורבן בתלמוד הבבלי מגלה שחכמים מציגים תמונה נרחבת של חברה בקריסה, ומציגים אותה כסיבה לחורבן.

אפשר להצביע על שלושה מעגלים חוזרים באגדות החורבן הקשורים לחורבן הבית, בטרם פרוץ המרד. הראשון הוא "ארבעים שנה קודם חורבן בית המקדש"; השני הוא "לא חרבה ירושלים אלא" והשלישי הוא "על [X] חרבה ירושלים".

במעגל הראשון ישנם שני סיפורים מן התלמוד הירושלמי. האחד עוסק במאורעות שאירעו במקדש באותה תקופה:

ארבעים שנה עד שלא חרב בית המקדש היה נר מערבי כבה, ולשון של זהורית מאדים, וגורל של שם עולה בשמאל, והיו נועלין דלתות ההיכל מבערב ומשכימין ומוצאין אותן פתוחין. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי: היכל, למה אתה מבהלנו? יודעין אנו שסופך ליחרב (יומא לג, ב).

הסיפור השני, החשוב יותר לענייננו והמופיע במסכת סנהדרין בתלמוד ירושלמי, מוסיף פרט נוסף מלבד העובדה שדברים התנהלו ממש שלא כראוי בבית המקדש:

קודם לארבעים שנה עד שלא חרב בית המקדש ניטלו דיני נפשות מישראל (סיפור זה מופיע פעמיים במסכת, ובצדו ההמשך – שבדורו של חכם מסוים בטלו גם דיני ממונות; אלא שבגרסה הראשונה מדובר ברבי שמעון בן שטח, כמה דורות לפני החורבן, ובשנייה – ברבי שמעון בר יוחי, כמה דורות אחרי החורבן).

בכל מקרה, הסיפור הוא כזה: ארבעים שנה לפני חורבן בית המקדש כבר לא ניהלו היהודים את עצמם. המערכת איבדה את הסמכות בנוגע לעברות חמורות; לא ברור האם איבדה את הסמכות על עברות קלות לפני כן או אחרי כן.

המעגל השני הוא הסיבות שהובילו ישירות לחורבן, אך לא היו אחראיות לו. אלה הסיבות שלא מנעו את החורבן – אם מפני שבגללן לא היו ישראל זכאים לנס של התערבות שמימית, או מסיבה אחרת. כשמצרפים את כולן, מקבלים תמונה של חברה בקריסה. בחברה דתית, חילול שבת בפומבי הוא מעשה של התרסה; לא לחינם מוזכר בספר במדבר סיפור מקושש העצים ביום השבת, חטא פומבי של אדם בודד הגורם סערה רבת. בירושלים, אנחנו לומדים, חיללו את השבת. גם יסודות אחרים של הסדר הדתי לא התקיימו. ולא רק זה, אלא ששאר המערכת קרסה: ילדים לא למדו; לא היה כבוד הדדי או בושא כלשהי; לא הייתה היררכיה; חטאים ובעיות עברו בלי תיקון, כי "לא הוכיחו זה את זה", והאחרון מסכם: שחיתות כללית. "פסקו ממנה אנשי אמנה". הפסוק המובא בהקשר זה מדבר במפורש על העדרו של "עושה משפט מבקש אמונה". כלומר, אין צדק. אחת מאגדות החורבן הפחות מוכרות מתארת זאת היטב (גיטין נח בתלמוד בבלי, מתורגמת מארמית):

אמר רב יהודה אמר רב: מהו שכתוב “וְעֵשְׂקוּ גֵבֶר וּבֵיתוֹ וְאִישׁ וְנַחֲלָתוֹ?” מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת מעסיקו, והוא היה שוליית נגרים. פעם אחת הוצרך המעסיק ללוות כסף, אמר לו השוליה: שגר אשתך אצלי ואלוונה. שיגר אשתו אצלו. שהה עמה שלושה ימים. הלך [השוליה] ובא אצלו [למעסיק]. אמר לו: “אשתי ששיגרתי לך היכן היא?” אמר לו: “אני שלחתי אותה מיד, ושמעתי שהתינוקות [נערים] התעללו בה [מינית] בדרך”. אמר לו: מה אעשה?

אמר לו השוליה: “אם אתה שומע לעצתי, גרשה”. אמר לו: “כתובתה מרובה” (ואין לי כסף לשלם לה אם אגרש אותה). אמר לו השוליה: “אני אלווך ותן לה כתובתה”. עמד זה וגרשה. הלך השוליה ונשאה. כיון שהגיע זמנו של הבוס-לשעבר לשלם ולא היה לו כסף לפרוע את ההלוואה, אמר לו השוליה: “בוא תעבוד אצלי תמורת החוב”. והיו הם יושבים ואוכלים ושותים והוא היה עומד ומשרת אותם, והיו דמעות נושרות מעיניו ונופלות בכוסם, ועל אותה שעה נחתם גזר הדין [של החורבן].

כפי שהעיר שמואל פאוסט, בסיפור הזה אין דמות שיוצאת טוב. אולם המסר הברור הוא של שחיתות; אין צדק, ובמקומו יש משפט: השוליה משקר, ואז מצליח להוליך שולל את המעסיק, ואז מנצל את החוק כדי להשפיל אותו עוד יותר. ההיעדר המוחלט של צדק ברור פה: זה “פסקו אנשי אמנה”. הסיכום הוא שבירושלים, חוץ מ’שנאת חינם’, היו עוד הרבה בעיות. אולי לא הייתה שחיתות של ‘עבודה זרה’, גילוי עריות ושפיכות דמים’ כמו בבית ראשון, למרות שהסיפור לעיל ומעשי הסקריקין רומזים שגם בבית שני חלק מהבעיות התגלו, אבל החברה היהודית, טוענים חז”ל, הייתה בקריסה: הכללים, הנורמות, החינוך והשלטון כבר לא היו קיימים עם פרוץ המרד.

אבי, הרב יהודה הנקין, הסביר זאת כך:

במצב זה טעו ישראל לעשות מלחמה עם הרומאים אשר בדרך הטבע לא יכלו לנצח בה, והתבוסה לא הגיעה להם כעונש מצד עוונם, אלא “משום שנאת חינם שהייתה בו”. ונלמד מזה ששקולה שנאת חינם בתקופה הזו מצד תוצאותיה שהיא גרמה לחורבן כמו שלוש העבירות בתקופת בית ראשון שהביאו את החורבן הראשון. נמצאנו למדים שהחטאים בתקופת בית שני לא הביאו את החורבן כעונש, אלא, לפי הגמרא, מנעו הצלה ניסית, ובדרך הטבע היהודים הפסידו (פרקים בהבנת מאורעות זמננו, עמ’ 16).

חורבן מרכזי השלטון

המעגל השלישי הוא שלושת הסיפורים שמסבירים למה חרבו מרכזי השלטון. האחד הוא סיפור קמצא ובר קמצא; השני הוא סיפור התרנגול והתרנגולת בהר המלך; והשלישי הוא סיפור יצול העגלה בביתר. ואלה שלושת הסיפורים כמעט במלואם (בתרגום ויקיטקסט, עם מעט עריכה:)

אמר רבי יוחנן: מהו שכתוב (משלי כח, יד) “אשרי אדם מפחד תמיד, ומקשה לבו יפול ברעה?” על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים. על תרנגול ותרנגולת חרב הר המלך. על יצול עגלה חרבה ביתר.

על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים. היה איש ולו אוהב בשם קמצא ושונא בשם בר קמצא. הכין סעודה. אמר למשרתו, לך והבא לי את קמצא, הלך והביא לו את בר קמצא. בא מצאהו שהיה יושב, אמר לו: מכיוון שאתה שונא שלי, מה אתה עושה כאן? קום וצא! אמר לו: הואיל ובאתי תן לי להישאר, ואשלם לך מה שאכלתי ושתייתי. אמר לו: לא. אמר לו: אתן לך את הוצאות חצי הסעודה כולה. אמר לו: לא. אמר לו: אתן את הוצאות כל הארוחה כולה. אמר לו: לא. אחזו בידו, הקימו והוציאו.

אמר בר קמצא: הואיל והיו יושבים חכמים בסעודה ולא גערו בו, יוצא מכך שהסכימו לכך. אלך ואלשין עליהם לבית המלכות. הלך ואמר לקיסר: מרדו בך היהודים. אמר לו: מי אמר? אמר: שלח להם קרבן, וראה אם מקריבים אותו. שלח בידי עגל משולש [מובחר]. בדרך, הטיל בו מום [...] שלנו נחשב מום, ולהם [לרומאים] לא נחשב מום.

חשבו חכמים להקריב משום שלום מלכות, אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח? חשבו חכמים להורגו, שלא ילך ויאמר [לרומאים], אמר להם רבי זכריה: יאמרו מטיל מום בקודשים יהרג? אמר רבי יוחנן: ענוותנותו [סבלנותו] של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו.

על תרנגול ותרנגולת חרב הר המלך. שהיו נוהגים כשהיו מוציאים חתן וכלה, מוציאים לפניהם תרנגול ותרנגולת כלומר פרו ורבו כתרנגולים. יום אחד חלף גדוד רומאים. לקחו מהם [את התרנגולים]. התנפלו היהודים על הרומאים והיכום. באו אמרו לקיסר: מרדו בך היהודים. בא עליהם.

היה בהם אותו בר דרומא, שהיה קופץ מיל והורג בהם [ברומאים]. הוריד הקיסר את כתרם והושיבו על הארץ. אמר: אדון העולם כולו, אם נוח לך, לא תמסור אותי ואת מלכותי ביד אדם אחד [...] עלה [בר דרומא] לבית הכסא, בא נחש ושמט למעיו ומת. אמר [הקיסר] הואיל והתרחש לי נס, בזמן הזה אעזבם. עזבם והלך. נעמדו ואכלו ושתו והדליקו נרות עד שהיה אפשר לראות בלילה חותמת על טבעת במרחק של מיל. אמר הקיסר: שמחים היהודים למפלתי. חזר ובא עליהם. אמר רבי יוסי שלש מאות אלפים שולפי חרב עלו להר המלך והרגו בהם שלשה ימים ושלוש לילות. ובאותו צד חתונות ומסיבות ולא ידעו אלו מאלו.

על יצול עגלה חרבה ביתר. שהיו נוהגים שכאשר היה נולד תינוק נוטעים ארז וכאשר נולדת תינוקת נוטעים ברוש, וכאשר היו מתחתנים כורתים את העצים ועושים מהם חופה. יום אחד עברה בת הקיסר. נשבר יצול המרכבה. כרתו הרומאים ארז והעלו לה. התנפלו עליהם והיכו אותם. באו אמרו לקיסר מרדו בך היהודים. בא עליהם.

בשלושת הסיפורים יש מרכיב אחד חוזר: מישהו בא לקיסר ואומר לו, “מרדו בך היהודים.”

חלקים מסיפור קמצא ובר קמצא תואמים את סיפוריו של יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלוויוס) על פרוץ המרד – ביטול קרבן הקיסר כ”ראשית המלחמה ברומאים” (מלחמות היהודים, חלק ב פרק יז). המיקוד של הסיפור, וכפי שנראה להלן גם של הסיפורים האחרים, איננו שנאת חינם: הוא כשל מנהיגותי והעדר צפייה למרחוק. “קמצא” בארמית הוא חגב; אולי יש כאן רמז למעשה המרגלים, שהוציאו דיבת הארץ

רעה באומרם "ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם". על חגב ובן-חגב, שהוציא דיבת היהודים רעה, חרבה ירושלים. הגורם הרציונלי ביותר בכל הסיפור הזה הוא דווקא הקיסר, שלא מקבל את ההאשמות מיד ושולח לבדוק. ואז רבי זכריה בן אבקולס מונע כל פעולה, בטענות של פורמליסטיקה משפטית ("שהעמידו דבריהם על דין תורה"), גם כשהאסון ברור (לניתוח עמדתו של רבי זכריה בן אבקולס ראו אצל הרב יהודה הנקין, "למה נחרב בית שני", בתוך "פרקים בהבנת מאורעות זמננו", 1995, עמ' 5-17). האחריות, אומר רבי יוחנן, מוטלת על ההנהגה.

אבל מאחורי הסיפור עומד משהו נוסף: חוסר היכולת היהודי לפתור בעיות בצורה פנימית, שמוביל לפנייה לרומאים כדי שיטו את הכף לטובת אחד מהצדדים. קשה לדעת עד כמה העניין היה כך ממש בפרוץ המרד – היו הרבה סיבות נוספות, כולל מושל רשע ופרעות – אבל יש נקודה שבה הדבר בהחלט התרחש: כשקראו לרומאים לבוא. כאשר אריסטובולוס והורקנוס החשמונאים רבו ביניהם על המלוכה, שניהם פנו לגורם נוסף: פומפיוס הרומאי. שגם הוא, כמו הקיסר בסיפור, לא מיהר לחרוץ דין; ובסוף הוא מתערב, ישנה (עוד) מלחמה ויהודה נופלת בידי הרומאים. כלומר, מעשה קמצא ובר קמצא מזכיר בעניין חשוב לא את חורבן ירושלים דווקא, אלא את כניסת הרומאים לארץ. ומשם מתגלגל הכל.

שני הסיפורים הנוספים חוזרים גם הם על המוטיב של "ומקשה לבו יפול ברעה", ועל "שהעמידו דבריהם על דין תורה"; בהר המלך גסות רוח של לגיונרים רומאים מובילה לתגובה נמהרת וחמומת מוח; וכשמתרחש נס והרומאים מחליטים לעזוב – היהודים חוגגים, מורידים את דריכותם ואז סופגים מפלה ניצחת; בביתר עוברת "בת הקיסר" – מן הסתם מישהי חשובה – וכשנשברת מרכבתה, הרומאים נוטלים איזה עץ, שמתברר שניטע למטרות טקסיות. איך מגיבים היהודים? שוב, בצורה נמהרת וחמומת מוח. ושוב המאורע מגיע כ"מרדו בך היהודים", והשאר מתרחש.

טענה פופולרית רואה במרד הגדול מרד טפשי וחסר סיכוי, כי אי אפשר היה להביס את רומא (טענה זו העלה כבר יוסף בן מתתיהו, ששם אותה בפי אגריפס השני המנסה להרגיע את העם). בפועל, ספק אם כך הדבר. כמה עשרות שנים קודם לכן הובסו הרומאים בידי שבטים גרמאניים בקרב יער טויטבורג, והדבר עצר את התקדמות האימפריה הרומאית האדירה; מרידות נגד הרומאים לא היו קריזה ייחודית ליהודים, אלא התרחשו בלא מעט מקומות – ובמקרה של היהודים, מעשי השליט הרומאי וגורמים לא-יהודים אחרים, כולל הטבח ביהודי קיסריה בשנת 66, אחד המאורעות שהביאו ישירות למרד הגדול, והצבת הפסל של הקיסר קליגולה במקדש בשנת 40, מאורע שכנראה חולל רעידת אדמה ארוכת טווח, תרמו למרד לא פחות מגחמה יהודית כלשהי.

הבעיה של היהודים הייתה אחרת: ראשית, המיקום של ארץ-ישראל על המעבר בין אסיה לאפריקה הבטיחה כנראה שהאימפריה הרומאית לא תסכים לוותר על הארץ כנתיב מעבר חיוני; נתיבים במדבר אדום אינם תחליף מתאים לדרך-הים בארץ ישראל. ושנית, אחד המאפיינים הבולטים של אימפריות הוא – שהן יכולות לחזור. ב-1879 הושמד כליל כוח משלוח בריטי בקרב איסאנדלוואנה, בדרום אפריקה של ימינו, בידי כוחות אימפריית הזולו; אולם בניגוד לאוייבים אחרים של הזולו, לא נדרשו

לבריטים יותר מחודשים ספורים כדי לשלוח כוחות נוספים, לחדש את הלחימה ולהביס את אימפריית הזולו סופית. הרוצה להילחם נגד אימפריה צריך תמיד לדעת שהקרב הראשון איננו האחרון. האם היה ליהודים סיכוי? אפשר בהחלט לטעון שכן. העיתוי היה דווקא לא רע בכלל: שלהי שלטונו של נירון קיסר, העשירים בבעיות פנימיות ברומא (שעתידות היו להוביל למלחמת האזרחים של שנת 69 ו'שנת ארבעת הקיסרים' המפורסמת); ואם היו היהודים מורדים במושל המקומי, אבל משלבים דיפלומטיה או גמישות, אפשר שהיו יכולים להשיג הישגים לא מעטים, גם אם לא בהכרח עצמאות מלאה משלטון רומא (ניהול עצמי בהחלט היה אפשרות ריאלית באימפריה הרומית).

אבל במצב הזה, טוענת הגמרא, ליהודים חסר כל מה שצריך כדי להצליח במרד. לא היה להם שלטון פנימי; הייתה להם הנהגה שלמרות אובדן סמכותה המשפטית התעסקה בפורמליסטיקה; חברה שבה הסדר המסורתי התפרק (עובדה שיוסף בן מתתיהו מתאר היטב); ומורדים שגם כשיצאו ללחימה לא עשו חישובים ארוכי טווח, כפי שמלמדות גם אגדות החורבן האחרות, ובפרט זו המספרת על שריפת מאגרי המזון בירושלים בידי הקנאים, והסיפור העוקב המלמד על יציאתו של רבי יוחנן בן זכאי מירושלים, מוסווה כגוויה – בו לומדים בין השאר שהקנאים לא טרחו להישמע למנהיגם הרשמי, והוא פחד מהם. מה עוצר את הקנאים מלדקור את רבי יוחנן בן זכאי? עוצר אותם "מה יאמרו". "יאמרו, רבם דקרו!", "יאמרו, רבם דחפו". ה"יאמרו" מתברר כגורם המניע לא רק את רבי זכריה בן אבקולס, כי אם גם את שאר הקנאים. "יאמרו" גובר על הכל.

אין ספק שתיאור המעשה בהר המלך הוא של גסות רוח רומאית; ואין גם ספק שתיאור ההמשך הוא של תגובה לא שקולה, והעדר שיקול דעת כאשר נראה שהרומאים עוזבים. כנ"ל לגבי המעשה ביצול העגלה בביתר. זהו גם "שהעמידו דבריהם על דין תורה", ולא "לפנים משורת הדין". אפשר למצוא הצדקה טכנית למעשיהם, אבל השכל איפה?

ופה לא למותר להזכיר שוב שרבי יוחנן מקשר את כל המעשים הללו ל"ומקשה ליבו יפול ברעה". המקרה המפורסם ביותר בתורה של מישהו שהקשה את ליבו (ואז הא-ל הקשה לו), הוא פרעה: הוא התעלם מכל ההשלכות ומכל המכות, עד שעבדיו נאלצים לומר לו "הטרם תדע כי אבדה מצרים?". הקשיית הלב היא הסירוב לראות את ההשלכות של המעשים, היא הדבקות במדיניות גם כשהמציאות מנפצת אותה.

סיכומו של עניין, התיאור של חז"ל איננו תיאור של "הם לא נחמדים". הוא של הנהגה שאיננה שולטת בחברה, ושאננה בעלת סמכות; של חברה הסוטה מהעקרונות הרשמיים שלה, ומפורקת מוסרית ומעשית; ושל מורדים, כשהם יוצאים למרד באימפריה, נעדרים מבט קדימה. "שנאת חינום" פה איננה רק תיעוב בלי סיבה; החינום פה הוא גם "שוא"; שנאה, ומחלוקות, שמובילות לכך שכל המאמץ הוא לחינום. כדי להצליח במרד, היהודים היו צריכים להיות מאוחדים, והיו צריכים להיות מסוגלים לנהל את המרד (כפי שמרד בית חשמונאי הצליח בסופו של דבר, עם הנהגה מרכזית שיכולה הייתה לנווט את המרד צבאית ומדינית – וכך עשתה, גם אם היו כשלונות לא מעטים בדרך).

עקב השנאה, המתוארת היטב גם בגמרא וגם אצל יוסף בן מתתיהו, לא היה סיכוי לפעולה מאוחדת, שאולי היה לה סיכוי לגבש אסטרטגיה ולהוביל לתוצאות. לא לחינם סוף סיפור 'הר המלך' הוא "ובאותו צד חתונות ומסיבות ולא ידעו אלו מאלו". כשכל אחד מתעסק בענייניו הוא, לא היה סיכוי שאלה יצאו לעזרתם של אלה. הנימוקים שחז"ל נותנים לחורבן אינם רק נימוקים מיסטיים, והם מעשיים הרבה יותר מהמסר של 'לא אהבו אחד את השני'. התוספתא במנחות, מקור קדום יותר משני התלמודים, מסבירה בצורה מעט שונה: "מפני מה גלו? מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו."

סכסוכים כלכליים וחברתיים, וחוסר היכולת של היהודים לפתור את בעיותיהם, הם שהכניסו את הרומאים לסיפור מלכתחילה – והם שמנעו כל פתרון. ודאי שכל אחד מהצדדים חשב שיש לו סיבות טובות; התלמוד הירושלמי במסכת שבת (ט, א) אף מרחיק ומתאר את מחלוקת בית שמאי ובית הלל כמובילה לרצח או איום ברצח: "תנא ר' יהושע אוניא תלמידי בית שמאי ובית הלל עמדו להן מלמטה והיו הורגין בתלמידי בית הלל. תני ששה מהן עלו והשאר עמדו עליהן בחרבות וברמחים". אבל זו היא שנאת החינם: שנאה עזה כל כך עד שהיא מוכנה שהכל יהיה לחינם. כדי לפרק את המוקשים האלה נדרשו מנהיגים, והם נעדרו – רבי זכריה בן אבקולס המונע כל פתרון לבעיית בר-קמצא בטיעון 'יאמרו', ומנהיג הקנאים המצליח למלט את רבי יוחנן על ידי טענת 'יאמרו' הם תמונת המראה זה של זה: במקום מהות, יש 'יאמרו'. לכן רבי יוחנן מטיל את האשמה על רבי זכריה בן אבקולס; בתור המנהיג, הוא היה צריך להתמודד עם השנאה ועם המחלוקות, להתוות דרך לטובת העם כולו, ולא לתת ל'יאמרו' להנחות אותו. ובר קמצא? הוא אולי הניצוץ שגורם לפיצוץ, אבל מקבילים אותו לתרנגול ותרנגולת וליצול של עגלה. במילים אחרות, הוא לא חשוב בכלל. אם לא הוא, היה משהו אחר.

כשהגמרא מדברת על "שנאת חינם", "חינם" איננו רק הסיבה: הוא התוצאה, התוצאה של מי שיריבו היהודי הפך לאויב, אויב כה מר שכל האמצעים היו כשרים כדי להביסו – ובלי הנהגה שתצליח למנוע זאת, הכל היה לחינם.